

ՄԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ՄԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄՆԵՐԻ ՄԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՈՐՊԵՍ ԿԱՅՈՒՆ ԺՈՂՈՎՐԴԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ԿԱՐԵՎՈՐԱԳՈՒՅՆ ԳՐԱՎԱԿԱՆ

ԱՆԱՀԻՏ ՄԱՆԱՍՅԱՆ

Առաջին հայացքից «սահմանադրական զարգացումների սահմանադրականության» գաղափարը կարող է պարադոքսալ հնչել, քանզի կարող է թվալ, թե խոսքը իրավաբանական նույն ուժն ու նշանակությունն ունեցող երևույթների կամ ակտերի մասին է, որ հնարավոր չէ երաշխավորել սահմանադրական փոփոխությունների սահմանադրականությունը, և որ այն անբովանդակ հասկացություն է: Կարծում ենք, սակայն, որ «սահմանադրական զարգացումների սահմանադրականության» գաղափարը սահմանադրականության երաշխավորման կարևորագույն բաղադրատարրերից է, ունի հստակ բովանդակություն և բացառիկ կարևորություն կայուն ժողովրդավարության տեսանկյունից:

Մեր գիտական աշխատանքներում արդեն նշել ենք, որ զարգացում ունենալու համար Սահմանադրության փոփոխությունները պետք է կրեն որակական բնույթ, այսինքն՝ տեղի ունենա անցում համակարգի մի որակից մեկ այլ որակի, և առաջանա համակարգի, տվյալ պարագայում՝ Սահմանադրության որակապես նոր վիճակ: Մինչև նույն ժամանակ անհրաժեշտ է հաշվի առնել այն հանգամանքը, որ «Սահմանադրության զարգացում» հասկացությունը ենթադրում է այնպիսի փոփոխություններ, որոնց պայմաններում պահպանվում է համակարգի հիմնական որակը՝ Սահմանադրության «միջուկը»: Պատճառն այն է, որ ցանկացած ամբողջական համակարգ ունի մի ինտեգրատիվ ուրակ, որը ձևավորում է այն ելակետային վիճակը, որից էլ տեղի են ունենում անցումները նոր վիճակների: Հետևաբար, որակական այդ առանձնահատկության բացակայության դեպքում օբյեկտը դադարում է քննարկվող որոշակի համակարգը լինելուց, ուստի, բնականաբար, հնարավոր չէ խոսել նաև վերջինիս զարգացման մասին:

Սահմանադրության կայունության հատկանիշը ենթադրում է, որ կենսագոյի «միջուկ» հիմնական կանոնները չպետք է ենթարկվեն հիմնարար փոփոխությունների: Այդ առումով հիշատակման է արժանի ՀՀ Սահմանադրության 203 հոդվածը, համաձայն որի՝ հիմնական օրենքի 1, 2, 3 և 203 հոդվածները փոփոխման ենթակա չեն: Հետևաբար, սահմանադիրը հենց այդ դրույթներն է համարել հասարակական հարաբե-

րությունների «միջուկը»՝ արգելելով դրանց փոփոխումը:

Հարկ ենք համարում նկատել նաև, որ քիչ թվով սահմանադրություններ են պարունակում նորմեր որոշակի դրույթների անփոփոխելիության մասին: Առավել տարածված է սահմանադրության որոշակի սկզբունքներ անփոփոխելի հռչակելը: Կարծում ենք, որ դա առավել նպատակահարմար մոտեցում է, քանի որ թույլ է տալիս պահպանելու հիշյալ սկզբունքների հիմքում ընկած ելակետային տարրերը՝ միաժամանակ տեղ թողնելով հասարակական հարաբերությունների զարգացմանը զուգընթաց դրանց ընկալմանն առնչվող առանձին փոփոխությունների հնարավորության: Գաղտնիք չէ, որ այնպիսի հասկացություններ, ինչպիսիք են, օրինակ, «ժողովրդավարությունը», «ինքնիշխանությունը», «մարդու հիմնական իրավունքները և ազատությունները» և այլն, տարիներ շարունակ գոյատևել են և կշարունակեն անընդհատ զարգացում ապրել: 21-րդ դարում դրանց ընկալումը նույնը չէ, ինչ, օրինակ, 19-րդ կամ 20-րդ դարերում: Մի շարք հասկացությունների ընկալումն էապես փոխվել է նույնիսկ մի քանի տասնամյակների ընթացքում: Հետևաբար, մեր կարծիքով, այս առումով ելակետային պետք է լինի այն, որ վերը նշված սկզբունքները ենթակա են դինամիկ մեկնաբանության. հնարավոր են դրանց առանձին տարրերի ընկալման փոփոխություններ, սակայն անփոփոխ պետք է մնան այդ սկզբունքների «միջուկը» կազմող տարրերը¹:

Ըստ այդմ հանգում ենք այն եզրակացության, որ «Սահմանադրության զարգացում» հասկացությունը ենթադրում է որակական այնպիսի փոփոխություններ, որոնցում պահպանվում է համակարգի հիմնական որակը՝ Սահմանադրության «միջուկը»: Վերջիններս որակական այն առանձնահատկություններն են, որոնց բացակայության դեպքում օբյեկտը դադարում է որոշակի համակարգ լինելուց, հետևաբար հնարավոր չէ խոսել նաև դրա զարգացման մասին: Այդ հանգամանքն իր հերթին վկայում է, որ հիշյալ արժեքները չեն կարող ենթարկվել հիմնարար փոփոխությունների, որովհետև դրանք կխաթարեն սահմանադրականության վիճակը:

Այս ամենը հիմք է տալիս եզրակացնելու, որ «սահմանադրական զարգացումների սահմանադրականության» գաղափարը բոլորովին էլ պարադոքսալ չէ, այլ սահմանադրականության երաշխավորման կարևորագույն բաղադրատարրերից է և ունի բացառիկ կարևորություն կայուն ժողովրդավարության երաշխավորման տեսանկյունից:

Հետևաբար, այս համատեքստում հարկ է անդրադառնալ կառուցակարգային այն լուծումներին, որոնք անհրաժեշտ են նշված գործընթացի արդյունավետությունը երաշխավորելու տեսանկյունից:

¹ Տե՛ս **Манасян А.** Развитие Конституции Республики Армения как важнейшая предпосылка укрепления армянского конституционализма // "Сравнительное конституционное обозрение", 2012, № 3 (88), էջ 141-146:

Նշենք, որ 2015 թ. ՀՀ Սահմանադրության բարեփոխումներով 168 հոդվածը նախատեսեց, որ մինչև Սահմանադրության փոփոխությունների և հանրաքվեի դրվող իրավական ակտերի նախագծերի ընդունումը սահմանադրական դատարանը որոշում է դրանց համապատասխանությունը Սահմանադրությանը: Այլ կերպ՝ Սահմանադրության փոփոխությունների նախագծի սահմանադրականության որոշումը դարձավ նախնական վերահսկողության պարտադիր օբյեկտ, ինչը չափազանց կարևոր և հետաքրքիր նշանակություն կարող է ունենալ սահմանադրական փոփոխությունների սահմանադրականության, հետևաբար նաև՝ Սահմանադրության կայունության ու կայուն ժողովրդավարության երաշխավորման տեսանկյունից:

Նշենք, որ նման լիազորություն ունեցող սահմանադրական դատարանների թիվն աշխարհում այնքան էլ մեծ չէ: Սահմանադրական փոփոխությունների՝ որևէ առումով Սահմանադրության համապատասխանությունը որոշելու լիազորություն ունեն, օրինակ, Մոլդովայի, Ադրբեջանի, Թուրքիայի, Ուկրաինայի սահմանադրական դատարանները²: Դրանցից յուրաքանչյուրն ունի այդպիսի գործեր քննելու իր առանձնահատկությունները:

Թուրքիայի Հանրապետության սահմանադրական դատարանը կարող է քննել հարցը միայն ըստ ձևի սահմանադրական վերահսկողության շրջանակներում: Մասնավորապես, սահմանադրական փոփոխությունների սահմանադրական վերահսկողությունը սահմանափակվում է այն հանգամանքները պարզելով, թե արդյոք ձեռք է բերվել առաջարկը ներկայացնելու և քվեարկության համար անհրաժեշտ մեծամասնություն, և արդյոք արագացված ընթացակարգերի պարագայում պահպանվել է քննարկումների արգելքը (հոդվ. 148)³:

Իսկ Ուկրաինայի Սահմանադրության 159 հոդվածի համաձայն՝ փոփոխություններ կատարելու վերաբերյալ օրենքի նախագիծը Գերագույն ռադայում քննարկվում է Սահմանադրության 157 և 158 հոդվածների պահանջներին օրենքի նախագծի համապատասխանության մասին Ուկրաինայի սահմանադրական դատարանի եզրակացության առկայության դեպքում: Հետևաբար, ակնհայտ է, որ երկրի Սահմանադրությունը հստակ սահմաններ է նախատեսում նշված գործերի քննության համար: Սահմանադրության 157 հոդվածը սահմանում է, որ հիմնական օրենքը չի կարող փոփոխվել, եթե փոփոխությունները վերաբերում են մարդու և քաղաքացու իրավունքների և ազատությունների վերացմանը կամ ուղղված են Ուկրաինայի անկախության կամ տարածքային ամբողջականության խախտմանը: Ուկրաինայի Սահ-

² Տե՛ս CDL-AD(2010)001, **Report on Constitutional Amendment**, Adopted by the Venice Commission at its 81st Plenary Session (Venice, 11-12 December 2009), <http://www.venice.coe.int/docs/2010/CDL-AD%282010%29001-e.pdf>

³ Տե՛ս https://global.tbmm.gov.tr/docs/constitution_en.pdf

մանադրությունը չի կարող փոփոխվել ռազմական կամ արտակարգ դրության պայմաններում: 158 հոդվածն իր հերթին սահմանում է, որ Ուկրաինայի Գերագույն ռադայի քննարկած և չընդունած՝ Ուկրաինայի Սահմանադրությունում փոփոխություններ կատարելու վերաբերյալ օրենքի նախագիծը կարող է ներկայացվել պառլամենտ ոչ շուտ, քան հիշյալ օրենքի նախագծի առնչությամբ որոշում ընդունելու օրվանից հետո՝ մեկ տարվա ընթացքում: Իր լիազորությունների ժամկետի ընթացքում Ուկրաինայի Գերագույն ռադան չի կարող երկրորդ անգամ փոփոխել Սահմանադրության նույն դրույթները:

Հիշյալ համատեքստում հատկանշական է Մոլդովայի Հանրապետության օրինակը, որի սահմանադրական դատարանը հիշյալ գործերի քննության ընթացքում ընդունում է *խորհրդատվական եզրակացություն (հոդվ. 135,141)*⁴:

Ներկայացված օրինակները վկայում են, որ նշված գործերի քննության համար նախատեսված են համապատասխանության որոշակի չափանիշներ կամ սահմաններ: Այլ կերպ՝ խոսքը սոսկ նախագծի՝ սահմանադրական որոշակի նորմերին ու պահանջներին համապատասխանության մասին է:

Անդրադառնալով Հայաստանի Հանրապետության օրինակին՝ նշենք, որ 2018 թ. հունվարի 17-ին ընդունված՝ «Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ սահմանադրական օրենքի 72 հոդվածը նախատեսեց Սահմանադրության փոփոխությունների նախագծի, ինչպես նաև հանրաքվեի դրվող իրավական ակտերի նախագծերի՝ Սահմանադրությանը համապատասխանությունը որոշելու վերաբերյալ գործերի քննության առանձնահատկությունները սահմանելով.

«1. Մինչև Սահմանադրության փոփոխությունների նախագծի, ինչպես նաև հանրաքվեի դրվող իրավական ակտերի նախագծերի ընդունումը վերալետական միջազգային կազմակերպություններին անդամակցության կամ տարածքի փոփոխությանը վերաբերող հարցերով Սահմանադրական դատարան է դիմում Ազգային ժողովը:

2. Քաղաքացիական նախաձեռնության կարգով հանրաքվեի դրվող օրենքի նախագծի հարցով Սահմանադրական դատարան է դիմում քաղաքացիական նախաձեռնության լիազոր ներկայացուցիչը:

3. Սույն հոդվածում նշված գործերով Սահմանադրական դատարանը որոշում է ընդունում դիմումը մուտքագրելուց ոչ ուշ, քան երեք ամիս հետո: Սահմանադրական դատարանի պատճառաբանված աշխատակարգային որոշմամբ գործի քննության ժամկետը կարող է երկարաձգվել, բայց ոչ ավելի, քան երեք ամսով:

4. Սույն հոդվածում նշված գործերով Սահմանադրական դատարանն ընդունում է հետևյալ որոշումներից որևէ մեկը.

⁴ Տե՛ս Մոլդովայի Հանրապետության Սահմանադրության 135, 141 հոդվածներ, http://www.constcourt.md/public/files/file/Baza%20legala/Constitutia_engl__13.11.17.pdf

1) նախագիծը Սահմանադրությանը համապատասխանող ճանաչելու մասին.

2) նախագիծը ամբողջությամբ կամ մասամբ Սահմանադրությանը հակասող ճանաչելու մասին:

5. Սույն հոդվածով նշված գործերը Սահմանադրական դատարանը քննում է գրավոր ընթացակարգով, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ տվյալ գործը Սահմանադրական դատարանի գնահատմամբ ձեռք է բերել հասարակական մեծ հնչեղություն, կամ դրա բանավոր դատաքննությունը կնպաստի գործի հանգամանքների առավել արդյունավետ բացահայտմանը:

6. Սույն հոդվածով սահմանված ընթացակարգով ընդունված օրենքը հետագայում սույն օրենքի 68-րդ հոդվածով սահմանված կարգով վերանայելու համար գործը քննության ընդունելու վերաբերյալ Սահմանադրական դատարանի աշխատակարգային որոշումն ընդունվում է Սահմանադրական դատարանի դատավորների ընդհանուր թվի ձայների առնվազն երկու երրորդով:

Նշված կարգավորումները հիմք են տալիս եզրակացնելու, որ օրենքը չի հստակեցնում Սահմանադրության փոփոխությունների նախագծի սահմանադրականության գնահատման որոշակի չափանիշները: Մինչդեռ կարծում ենք, որ այդ գործերի քննությունն ունի հստակ սահմաններ, և քննարկվող նախագծի սահմանադրականությունը չի կարող գնահատվել Սահմանադրության բոլոր նորմերին համապատասխանության տեսանկյունից: Հակառակ պարագայում կարող է ձևախեղվել սահմանադրական փոփոխությունների ամբողջ գաղափարը, որի էությունը հենց սահմանադրական նորմերը փոփոխելն է: Այլ հարց է, որ նշված փոփոխությունները, ինչպես արդեն շեշտեցինք, չեն կարող վերաբերել Սահմանադրության «միջուկը» կազմող հիմնարար արժեքներին, որն էլ, մեր կարծիքով, պետք է ընկած լինի քննարկվող հիմնախնդրի ուղենիշային լուծումների հիմքում:

Հետևաբար, կարծում ենք, որ Սահմանադրության փոփոխությունների նախագծի սահմանադրականությունը կարող է գնահատվել երկու հիմնական չափանիշների տեսանկյունից՝ 1. Սահմանադրության փոփոխության առնչությամբ Սահմանադրությամբ նախատեսված կարգավորումներին դրանց համապատասխանություն, 2. Սահմանադրության հիմնարար արժեքների, հիմնական որակի անխախտելիություն (որոնք, ինչպես արդեն նշել ենք, արտահայտված են Սահմանադրության անփոփոխելի հոդվածներում, իսկ առավել ամփոփ պետության սահմանադրաիրավական բնութագրիչներում):

Կարծում ենք, որ հիշյալ հանգամանքները պետք է հաշվի առնվեն սահմանադրական դատարանում նշված գործերի քննության ընթացքում, և Սահմանադրության փոփոխությունների նախագծի սահմանադրականությունը պետք է գնահատվի հենց վերոհիշյալ հանգամանքների տեսանկյունից:

Բանալի բառեր – սահմանադրական զարգացումների սահմանադրականություն, սահմանադրական փոփոխություններ, սահմանադրական կայունություն, Սահմանադրության զարգացում, կայուն ժողովրդավարություն

АНАИТ МАНАСЯН – Конституционность конституционных изменений как важнейшая предпосылка стабильной демократии. – В статье выдвигается идея конституционности конституционных преобразований. Хотя рассматриваемое понятие производит на первый взгляд парадоксальное впечатление, оно принадлежит к числу необходимых условий, которые гарантируют конституционализм. Это понятие лишено тавтологичности, наполнено конкретным содержанием и играет важнейшую роль в обеспечении стабильной демократии.

Ключевые слова: конституционные изменения, конституционная стабильность, развитие Конституции, стабильная демократия

ANAHIT MANASYAN – Constitutionality of Constitutional Developments as an Important Prerequisite for Stable Democracy. – The issues regarding the idea of “constitutionality of constitutional developments” are discussed in the article. The Author substantiates that notwithstanding the first paradoxical impression of the discussed notion, the latter is one of the most important elements for guaranteeing constitutionalism, has concrete content and important role in ensuring stable democracy.

Key words: constitutionality of constitutional developments, constitutional amendments, constitutional stability, development of Constitution, stable democracy